

Małgorzata Smereczniak

Kategoria czasu w tekstach poetyckich : propozycje glottodydaktyczne

Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 17,
229-239

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Małgorzata Smereczniak
Uniwersytet Śląski

Kategoria czasu w tekstach poetyckich Propozycje glottodydaktyczne

Wypowiadając się na temat temporalności epickiego tekstu artystycznego, Stanisław Gajda stwierdza: „Artystyczne modelowanie rzeczywistości jest niemożliwe bez kategorii czasu, stąd każdy tekst artystyczny ma swój czas artystyczny. Będący warunkiem istnienia materii czas empiryczny odbity w tekście artystycznym ulega różnego rodzaju przeobrażeniom (kondensacji, zatrzymaniu, przestawianiu itp.)” (Gajda 1989: 9). Mimo iż powyższa uwaga dotyczy bezpośrednio gatunków epickich, można ją odnieść również do tekstów poetyckich (rzecz jasna, przy uwzględnieniu różnic rodzajowych i związanego z nimi odmiennego funkcjonowania kategorii czasu). Oczywiście jest bowiem, że czas to ważny i wielki temat poetycki – czas można wyinterpretować właściwie ze wszystkich tekstów poetyckich, a w wielu obecny jest *expressis verbis* (chodzi tu o bezpośrednie używanie jednostek leksykalnych i frazeologicznych z pola semantycznego temporalności¹), jego obecność bywa nierzadko dodatkowo wyrażenie podkreślana gramatycznymi środkami służącymi temporalizacji wypowiedzi. Analizy czasu w liryce podejmowano wielokrotnie i w różnych ujęciach². W pracach Anny Pajdzińskiej (1995) oraz Bożeny Taras (2006) przedstawione są poetyckie obrazy czasu naświetlone z perspektywy kognitywistycznej. Obydwie autorki odwołują się do teorii metafor pojęciowych w celu

¹ Propozycje strukturalizacji pola semantycznego czasu znaleźć można w pracach: Kowalik (1981), Burzyńska, Libura (2000).

² Z ostatnich publikacji warto przypomnieć pracę Danuty Opackiej-Walasek pt. *Chwile i eony. Obrazy czasu w poezji polskiej drugiej połowy XX wieku* (Opacka-Walasek 2005). Poddając interpretacji (często w kontekście filozoficznym) utwory poetyckie eksponujące temat czasu, autorka bada liryczne sposoby doznawania czasu i ich wpływ na kształt poezji współczesnej, na sposób obrazowania i organizację lirycznej refleksji. Perspektywę stylistyczno-pragmatyczną przyjmuje Romualda Piętkowa (Piętkowa b.d.), która na materiale polskiej poezji współczesnej bada sposoby językowej manifestacji *tu i teraz* oraz rolę deiktycznej kategorii czasu i przestrzeni w wypowiedzi poetyckiej.

uchwycenia poetyckich definicji czasu. Właśnie ten sposób odkrywania *czasu* chciałabym zaproponować podczas pracy z tekstem poetyckim na zajęciach glottodydaktycznych.

W ostatnich latach zauważalne jest wzmożone zainteresowanie problematyką temporalną w obrębie badań literaturoznawczych, językoznawczych i kulturowych³, co tłumaczy się m.in. swoistym „napięciem temporalnym”, towarzyszącym przełomowi tysiącleci. Tym bardziej więc warto szerzej uwzględnić problematykę temporalną w pracy z osobami poznającymi kulturę, literaturę i język polski, wydobywając przy tym językowo-kulturowo-literackie aspekty mówienia o tym zjawisku w polskiej poezji współczesnej.

Jak wiadomo, doświadczanie *czasu naturalnego*⁴ oraz sposoby językowego wyrażania tego wielowymiarowego, trudno uchwytnego⁵, a przecież tak silnie (głównie intuicyjnie) odczuwanego zjawiska warunkowane są kulturowo. Mimo iż panuje powszechna zgoda, że myślenie oraz mówienie o stanach i zdarzeniach w kategoriach czasu charakteryzuje większość społeczeństw (jeśli wręcz nie wszystkie), to szczegółowe badania wykazują znaczne różnice w sposobach ujmowania czasu (jego odczuwania, wartościowania, „porcjowania”) i w postrzeganiu relacji czasowych w obrębie konkretnych kultur i społeczności. Ma to swoje konsekwencje językowe w postaci zróżnicowanych sposobów wydzielenia i nazywania jednostek temporalnych, różnych sposobów mówienia o czasie⁶. Dlatego obecność problematyki temporalnej (niesprowadzanej wyłącznie do wyuczania znaczeń prefiksów czasownikowych, reguł tworzenia czasów gramatycznych czy imiesłowów – choć ten aspekt jest istotny) w nauczaniu języka i kultury polskiej jest w pełni uzasadnione. Spotkanie z polską poezją współczesną może z powodzeniem służyć temu celowi, ponieważ to właśnie w krótkich (lub stosunkowo krótkich) tekstach poetyckich można znaleźć wiele

³ Por. np. prace zbiorowe: *Czas w języku* 2005; *Czas i konwersacja* 2006; Dąbrowska, Nowakowska 2006 oraz: Opacka-Walasek 2005.

⁴ W odróżnieniu od czasu zgramatyzowanego (ang. *tense*), kategorii mającej w języku swe wykładniki gramatyczne i leksykalne.

⁵ Mimo rozwiniętych i wielokierunkowych badań nad tą problematyką, współczesna nauka ciągle próbuje zbliżyć się do precyzyjnego i ostatecznego wyjaśnienia fenomenu czasu, zdefiniowania go oraz wypracowania optymalnego aparatu pojęć z nim związanych. Nadal jednak brak powszechnie akceptowalnych (czy przynajmniej zadowalających) rozstrzygnięć wielu kwestii związanych z ontologią i epistemologią czasu: jaka jest natura i struktura czasu, czy można mówić wyłącznie o czasie wpisanym w strukturę rzeczy, czy może jest on kategorią obiektywną, zewnętrzną wobec realnego świata, czy w ogóle czas istnieje. To tylko kilka z całej listy pytań.

⁶ Por. na ten temat np.: Jakubowicz 2006, Porawska 2006. Grzegorz Drożdż (2005), zestawiając metaforyczne sposoby ujmowania czasu w języku polskim, francuskim, dostrzega kilka istotnych różnic w tym zakresie. Autor analizuje materiał leksykalno-frazeologiczny każdego z trzech języków, posługując się metaforami pojęciowymi *czasu*. Czytelnym przykładem wpływów religijno-kulturowych na leksykę są nazwy świąt (okresów świątecznych) używane przez członków kultur i wyznawców religii, które owe święta obchodzą, np. ramadan.

obrazów czasu, o motywacjach kulturowo-językowych (i wewnątrztekstowych). Trzeba jednak odpowiednio dobrać teksty, wkomponować je w program nauczania, przemyśleć techniki pracy.

Wracając do zasygnalizowanej już wcześniej możliwości wykorzystania w pracy z tekstem poetyckim teorii metafor pojęciowych, stwierdzam, że w praktyce glottodydaktycznej warto (przynajmniej od czasu do czasu) odwoływać się do podstawowych założeń językoznawstwa kognitywnego⁷. Podejście to pozwala bowiem często w taki sposób spojrzeć na warstwę językową wiersza, aby stała się ona bardziej przejrzysta i atrakcyjna, a przez to zachęcała do poznawania warunkowanych kulturowo sposobów myślenia, do odkrywania poetyckiego ujmowania i wyrażania rzeczywistości pozajęzykowej. Przyjęcie optyki proponowanej przez gramatykę kognitywną pozwala bowiem spojrzeć na język (będący przecież tworzywem poezji) w specyficzny sposób: język nie jest bytem autonomicznym, wyizolowanym i niezależnym, lecz stanowi odbicie procesów poznawczych ludzkiego umysłu, obrazuje/odwzorowuje strukturę ludzkiego poznania. Z kolei procesy poznawcze dokonują się na podstawie doświadczenia – różnego dla poszczególnych kultur i społeczności. Różnice te odzwierciedlone są w języku (jego gramatyce, leksyce, frazeologii i tekstach), za pośrednictwem którego dana społeczność się komunikuje. Język pojęciowo kształtuje więc zewnętrzny, obiektywny świat i w tym sensie ma on charakter interpretujący⁸. Badanie języka i jego wytworów jest zatem sposobem na odtworzenie obrazu świata, jaki wymodelowała sobie społeczność posługująca się tym językiem, jest sposobem na odkrycie związków między językiem i kulturą. Podstawowym narzędziem poznania i językowego wyrażania rzeczywistości pozajęzykowej jest, zgodnie z tą koncepcją, metafora pojęciowa, rozumiana jako „środek, który umożliwia konceptualizację coraz bardziej abstrakcyjnych i nieuchwytnych obszarów doświadczeń przez to, co znajome i konkretne” (Tylor 2001: 187). Wykorzystując mechanizm podobieństwa, pozwala ona językowo ujmować (interpretować) zjawiska, do których trudno jest „dotrzeć” w sposób bezpośredni. Należy do nich także abstrakcyjny czas. W tym kontekście tytułowa *kategoria czasu*, obecna w poezji, jawi się jako kategoria konceptualizowana na różne, poetyckie sposoby poprzez mniej lub bardziej bezpośrednią konkretyzację jednej z metafor pojęciowych, wyrażających zjawisko czasu w polszczyźnie.

Przystępując do przygotowania zajęć, których podstawą będzie tekst zawierający poetycką realizację metafor pojęciowych, związanych z doświadczaniem czasu, warto zebrać te metafory pojęciowe, które ujmują czas w języku polskim.

⁷ Na możliwościach, jakie przed glottodydaktykiem otwiera przyjęcie założeń gramatyki kognitywnej (podczas pracy z tekstem poetyckim) zwrócił uwagę m.in. Romuald Cudak (2008). Z kolei praktyczne zastosowanie metafory kognitywnej podczas zajęć językowych mających na celu poszerzenie leksyki uczniów zaprezentowała Anna B. Burzyńska (2001).

⁸ Por. Grzegorzczkova 1996.

Są one konstruowane w drodze analizy związków wyrazowych, zawierających w swej strukturze leksem 'czas'. Poniżej przypominam ich zestaw, uszczegółowiony i uporządkowany przeze mnie, a w swych podstawach opracowany na podstawie fragmentów książki Georga Lakoffa i Marka Johnsona (1988) oraz wspomnianych już artykułów Anny Pajdzińskiej (1995), Anny B. Burzyńskiej i Agnieszki Libury (2000), Grzegorza Drożdża (2005), Bożeny Taras (2006).

CZAS TO PRZEDMIOT

– posiadający parametry przestrzenne (np. *mierzyć czas, krótki czas, bliski czas, najwyższy czas; być przed czasem*) i właściwości fizyczne (ciężar: *ciężar czasu, ciężkie czasy; brzemień czasu* oraz rozciągłość: *skracać/wydłużać sobie czas*);

CZAS TO POJEMNIK: *zmieścić się w czasie; wypełnić czas; wolny czas;*

CZAS TO PRESTRZEŃ (KRAJOBRAZ): *podróżować, przemieszczać się w czasie;*

CZAS TO OBIEKT/PRZEDMIOT RUCHOMY

– CZAS TO PŁYN: *czas płynie, upływa; czas przecieka przez palce; czas się wyczerpał;*

– CZAS TO ISTOTA ŻYWA: *czas pędzi, biegnie, wlecze się;*

– CZAS TO CZŁOWIEK: *czas nadchodzi;*

CZAS TO ARTYKUŁ WARTOŚCIOWY: *cenny czas; wykorzystać/spożytkować czas; marnotrawić czas; tracić czas; zabrać komuś czas; podarować komuś swój czas;*

– uszczegółowienie: CZAS TO PIENIĄDZ: *coś kosztuje wiele czasu; trwonić/tracić czas; czas to pieniądz; oszczędzać czas;*

CZAS TO ISTOTA ŻYWA:

– w ruchu bądź statyczna: *czas pędzi, biegnie, wlecze się, ucieka, przystaje w miejscu;*

– CZAS TO CZŁOWIEK: *czas nagli; czas najlepszym doktorem, sędzią; czas leczy rany; zarządzać czasem; czas pracuje na czyjąś korzyść;*

– CZAS TO SPRZYMIERZENIEC: *czas pracuje na czyjąś korzyść; czas leczy rany; czas jest po czyjejś stronie;*

– CZAS TO RYWAŁ, NIEPRZYJACIEL: *zabijać czas; przegrać/wygrać wyścig z czasem; być przed czasem; dogonić czas; coś jest nadszarpnięte zębem czasu; na przekór czasom/ czasowi; czas nas goni; czas niszczy; czas jest nieubłagany;*

– CZAS TO TOWARZYSZ: *podążać z czasem, z duchem czasu.*

Nie zawsze udaje się jednoznacznie określić domenę źródłową (będącą konkretną podstawą odniesienia w procesie metaforyzacji), a co za tym idzie – przyporządkować dany związek wyrazowy do jednej tylko metafory pojęciowej. Świadczyć to może o wzajemnym nakładaniu się modeli kognitywnych

w procesie konceptualizacji czasu, o współlistnieniu różnych sposobów i punktów odniesień w jego doświadczaniu⁹. Również w poezji niejednokrotnie dochodzi do powstawania takich „węzłów metaforycznych”, pozwalających interpretować ten sam poetycki obraz czasu na różne sposoby, za pomocą różnych metafor.

Dobór tekstów używanych w pracy glottodydaktycznej powinien przede wszystkim uwzględniać możliwości językowe uczących się¹⁰. W przypadku tekstów literackich dostosowanie się do tego zalecenia ma szczególną wagę, gdyż niewystarczająca kompetencja językowa powoduje niemożność „przebicia się” przez warstwę językową utworu i blokuje autentyczny, swobodny kontakt z poezją – jej przeżywanie, mówienie o swych odczuciach i emocjach. Zaleca się jednak, by językowo nieskomplikowane teksty literackie bądź tylko ich fragmenty w oryginalnej wersji językowej wprowadzać już na niższych poziomach zaawansowania¹¹. Zatem osobom, które niedawno zaczęły przygodę z językiem, literaturą i kulturą polską, zaproponować można np. krótkie, stosunkowo proste językowo i znaczeniowo (przynajmniej na wstępnym poziomie odczytania) fraszki Jana Sztudyngera. Znajdą się wśród nich lekkie, żartobliwe, z odcieniem satyry, ale także takie, które zawierają głęboką refleksję na temat czasu. Ich zaletą jest również to, że mówią wprost o czasie, bądź bazują na prostym słownictwie, związanym z kategorią temporalności (np. *wczoraj*, *jutro*, *dzień*, *wieczność*). Fraszki można też wykorzystać w grupach prezentujących wyższy poziom znajomości języka i potraktować je np. jako komentarz do analizowanego utworu poetyckiego, jako jego rozwinięcie bądź kontrapunkt. Oto kilka przykładów:

Wczoraj i jutro

Wczoraj ścigaj wspomnieniem,
A jutro marzeniem.
(Sztudynger 2007: 123)

Wyznanie bumelanta

Czas tracę
Na pracę.
(Sztudynger 2007: 141)

Młodość (I)

Czas ludzi
Łudzi.
(Sztudynger 2007: 142)

⁹ Jak podkreśla Anna Pajdzińska (1995), kognitywna teoria metafory zaprezentowana w książce G. Lakoffa i M. Johnsona wykazuje pewne niedostatki – chodzi o brak ścisłych zasad wydziałania metafor i ich subkategorii oraz implikacji.

¹⁰ Na temat innych wytycznych w tym zakresie por. np.: Komorowska 2003; Próchniak 2001; Seretny 2006.

¹¹ Por. Seretny 2006.

Wiek męski

Czas ludzi

Trudzi.

(Sztaudynger 2007: 142)

Miara czasu

Któż by widział, że czas leci,

Gdyby nie lustro i – gdyby nie dzieci.

(Sztaudynger 2007: 498)

Spędzanie czasu (II)

Dotąd spędzamy czas,

Aż on w końcu spędzi nas.

(Sztaudynger 2007: 519)

Dni

Dni mnie oszukały,

Znienacka w lata się zmieniały.

(Sztaudynger 2007: 518)

Jak as

Jak atutowy as

Zabija wszystko czas.

(Sztaudynger 2007: 523)

Wieczność

Wieczność za nami i wieczność przed nami,

A dla nas chwila między wiecznościami.

(Sztaudynger 2007: 528)

Twórczość czasu

Czas tworzy nas. Czas morzy nas.

Nic w tym dziwnego – bo czas ma czas.

(Sztaudynger 2007: 533)

Wzajemność

My zabijamy czas,

A on zabija nas.

(Sztaudynger 2007: 533)

Oczywiście, należy założyć, że początkowo studenci napotkają pewne trudności językowe, które jednak bez większych kłopotów pokonają przy pomocy nauczyciela i posługując się słownikiem. Na tym etapie przyswojenia języka trudno oczekiwać ożywionej dyskusji na temat czasu, można raczej liczyć (co potwierdza praktyka) na zdziwienie, uśmiech, moment zadumy, a także – co szczególnie wartościowe – próby przełożenia tych zwięzłe sformułowanych prawd o czasie na swój język ojczysty. Niektóre z tych krótkich i prostych tekstów zostały błyskawicznie zapamiętane. Interesującym ćwiczeniem, które

można zaproponować po przeczytaniu jednej lub kilku fraszek, jest np. pokolorowanie tekstu (w ten sposób emocje związane z lekturą zostają wyrażone za pomocą języka barw). Kolejne ćwiczenie opiera się na elementach techniki przekładu intersemiotycznego: przygotowując się do zajęć można wykonać proste rysunki, obrazujące metafory pojęciowe czasu, pojawiające się we fraszkach. Zadaniem uczących się będzie dopasowanie tych wizualizacji do obrazów czasu, odnalezionych w tekstach Jana Sztaudyngera¹².

Dla studentów, którzy język polski opanowali w stopniu średnim i zaawansowanym, warto przygotować znacznie bardziej urozmaicone zajęcia. Wybierając wiersze, można oprzeć się na wspomnianych wcześniej pracach, w których dokonano już selekcji tekstów i poddano je analizie. Można również samodzielnie znaleźć odpowiednie utwory (kierując się np. preferencjami czytelnickimi uczących się, ich zainteresowaniami, możliwościami językowymi). Na przykład w poniższym wierszu Haliny Poświatowskiej skumulowanych jest kilka metafor pojęciowych, wykorzystanych w poetyckim obrazowaniu¹³:

Doba jest taka długa
jeśli nie będę umierać kilka razy
na dobę
czym wypełnię czas

mam go pełne ręce
i pełne włosy
to jest żmudna praca pajaków
sieć

a gdy odchodzi
zostają zupełnie lekka
jak okruch ziemi
której odjęto myśl

(Poświatowska 2007: 567)

W utworze doszukać się można następujących metafor (w nawiasach podaję kilka propozycji rozwinięcia ich podczas zajęć): CZAS TO POJEMNIK – POJEMNIK NA MYŚLI (Jaki ma kształt? Jak wyznaczyć jego granice? Co

¹² Przygotowując ilustracje, można również wzorować się na tych zamieszczonych w podręczniku pt. *Oto polska mowa* autorstwa Piotra Lewińskiego (2001). Autor wprowadził kilka ilustracji, które obrazują związki wyrazowe z leksemem *czas*. Można je wykorzystać w celu zobrazowania metafor czasu w różnych tekstach poetyckich i na różnych poziomach znajomości języka.

¹³ Ten wiersz omawia krótko Pajdzińska (1995) i Taras (2006). Poniższe propozycje dotyczące pracy z wierszem na zajęciach językowych są częściowo oparte na spostrzeżeniach obu badaczek.

zawiera? – myśli o śmierci. Czy częściej jest pusty, czy pełny?). CZAS TO ISTOTA ŻYWA – NIEPRZYJACIEL – jest to metafora ewokowana pośrednio, ponieważ *wypełnić czas* myślami, to w istocie *zabić czas*. CZAS TO SUBSTANCJA (Jakie ma właściwości? – oplata, wypełnia itp.). CZAS TO SIEĆ PAJĘCZA – PAJĘCZYNA MYŚLI – to metafora wykreowana w wierszu, bo w polszczyźnie ogólnej jest prawie nieobecna (por. poetyckie: *snuje/przędzie się czas*). CZAS TO NIEPRZYJACIEL (Jak „zachowuje się” czas? – Działa powoli, konsekwentnie, uparcie się rozsnuwa, czas zastawia pułapkę). CZAS TO ISTOTA ŻYWA – W RUCHU (Dlaczego w końcu odchodzi? Czy wróci? Co zostaje, kiedy on odchodzi?). Ponieważ po odejściu czasu pozostaje uczucie lekkości, można powiedzieć, że CZAS TO CIEŻKI PRZEDMIOT (CIEŻKI POJEMNIK, bo wypełniony ciężącymi myślami). Podczas zajęć z cudzoziemcami pracę z wierszem należy poprowadzić tak, by poetyckie obrazy czasu odnieść do sytuacji lirycznej utworu. Warto jednak nie tylko podkreślić ich motywację wewnątrztekstową (np. relacja podmiot liryczny – czas), lecz także zwrócić uwagę na ich znaczenie w indywidualnym przeżyciu tekstu w procesie odbioru.

Można by wskazać wiele strategii pracy z tekstem poetyckim oraz wiele ćwiczeń przydatnych wówczas, kiedy odwołujemy się do teorii metafory kognitywnej. Oto kilka przykładowych działań, które można dopasować do wybranych utworów:

- wyjść od zestawu metafor pojęciowych ujmujących *czas* w polszczyźnie i poprosić o wskazanie, które z nich i w jaki sposób konkretyzowane są w języku poetyckim,

- za punkt wyjścia przyjąć utwór literacki i zachęcić uczących się do swobodnego wypowiedzenia się na temat tekstu i zawartych w nim poetyckich obrazów czasu; wypowiedzi (dyskusje) ukierunkowywać tak, by udało się odkryć, które z metafor pojęciowych stały się podstawą poetyckiego obrazowania,

- wcześniej w miejsce oryginalnych poetyckich konkretyzacji wprowadzić odpowiednią metaforę pojęciową i poprosić uczniów, by na tej podstawie samodzielnie poetycko uzupełnili tekst, dopisali brakujący fragment wiersza,

- poprosić o przytoczenie konkretnych sytuacji (oraz opisanie stanów emocjonalnych i odczuć im towarzyszącym), w których doświadczamy czasu w taki sposób, jak zostało to ujęte w wierszu,

- po odsłonięciu metafor pojęciowych czasu, na których bazuje tekst poetycki, można poprosić, by uczący się niejako „wcielili się” w tak percypowany czas i spróbowali „przemówić” jego językiem do podmiotu wiersza (np. w odniesieniu do metafory CZAS TO SUBSTANCJA CIEKŁA mogą pojawić się np. takie komunikaty: *jestem wodą, płynę i unoszę cię z sobą, płynę w przeciwnym/tym samym kierunku, co ty, mam siłę i zmiotę wszystko, co znajdzie się na mojej drodze*),

- można skonfrontować poetyckie widzenie czasu ze sposobami mówienia o czasie, które są charakterystyczne dla języka rodzimego osób uczących się (np.: Czy w twoim języku można w taki sam sposób mówić o czasie? Czy istnieją w nim inne zwroty, przysłowia, powiedzenia oddające myślenie o czasie, które zaprezentowane jest w wierszu?),
- poprosić o napisanie listu do podmiotu lirycznego wiersza.

Nad zasadnością włączania do glottodydaktyki różnorodnych tekstów literackich (w tym poetyckich) jako autentycznych tekstów językowych mających walory estetyczne już się dzisiaj nie dyskutuje. Korzyści płynące z wprowadzania literatury w proces nauczania języka i prezentacji kultury polskiej (szeroko rozumianej) zostały jasno wyłożone i udokumentowane. Warto jednak zaznaczyć, że współcześnie coraz silniej motywuje się obecność literatury w działalności glottodydaktycznej także samą jej wartością estetyczną, a nie tylko funkcją pragmatyczną tych tekstów (Próchniak 2001; Seretny 2006). Podkreśla się więc, że tekst literacki (poetycki czy prozatorski) nie musi (nie powinien nawet) służyć wyłącznie jako pretekst do prezentacji i ćwiczenia materiału gramatycznego czy leksykalnego, przewidzianego programem nauczania na danym poziomie. Najdobitniej wypowiedział to Romuald Cudak, pisząc:

[...] tekst literacki jest wypowiedzią angażującą emocjonalnie uczącego się (estetyzacja wypowiedzi) i stanowi typ tekstu autentycznego. Rzecz jednak w tym, że zakres wykorzystania (i wyboru) tekstu literackiego w nauczaniu języka polskiego jest związany na ogół z przekonaniem o znaczącej roli gramatyki w nauczaniu języka i kształtowaniu kompetencji „gramatycznej” jako zasadniczej i podstawowej (Cudak 2008: 234).

I chociaż poziom leksykalno-gramatyczny nie jest w tym ujęciu nieistotny, to jednak zdjęty jest z niego ciężar „głównej przyczyny” zaistnienia literatury podczas zajęć dydaktycznych z uczącymi się języka polskiego. Dokonuje się zatem zmiana funkcji: analiza struktur gramatycznych, warstwy leksykalnej i frazeologicznej nie jest celem samym w sobie, nie jest też pretekstem do wyuczenia znaczeń poszczególnych słów czy związków wyrazowych, do wyćwiczenia form i struktur gramatycznych – stanowi raczej *pomost* na drodze do odkrycia różnych znaczeń tekstu, do indywidualnej jego interpretacji (rozumianej jako nadanie znaczenia, a nie tylko odtworzenie znaczenia „obowiązującego”). Kontakt z tekstem literackim, odpowiednio zaplanowany i przeprowadzony przez nauczyciela, może więc być (i powinien) dla uczących się źródłem osobistego przeżycia, wynikającego z prywatnego spotkania z tekstem artystycznym, powinien dawać możliwość odnalezienia w nim *czegoś dla siebie*, ale także okazję do zbliżenia się do odmiennej kultury i innych sposobów myślenia oraz artystycznego konceptualizowania rzeczywistości.

Powyższe uwagi i postulaty muszą być brane pod uwagę także podczas planowania i przeprowadzania zajęć, poświęconych językowym konkretyzacom

metafor czasu w poezji. Dlatego, zwłaszcza pracując ze studentami zaawansowanymi i średnio zaawansowanymi, nie można poprzestać tylko na przyporządkowaniu lirycznych obrazów czasu do poszczególnych metafor pojęciowych. Należy zachęcić odbiorców tekstu, by „wypreparowaną” poetycką konceptualizację czasu wpisali w semantykę całego utworu, odkrywając dla siebie w ten sposób tekst.

W celu podkreślenia zależności między językiem a mechanizmami poznawczymi człowieka, Roman Langacker stosuje metaforę okularów – każdy język to właśnie takie okulary, które nakładamy, patrząc na świat (Grzegorzczkova 1996: 20). Kontynuując metaforyczny sposób obrazowania, powtórzmy za Anną Seretny, że literatura to „okno, przez które można oglądać świat i ludzi mówiących danym językiem” (Seretny 2006: 293). Pozostaje więc sformułować apel: zaproponujmy naszym uczniom nałożenie okularów języka polskiego, by spojrzeli przez okno poezji na *czas*. Nie szkodzi, że niektórzy mogą zobaczyć przez nie obraz, który na pierwszy rzut oka jest bardzo podobny do tego odmalowanego ich językiem. Przy bliższym oglądzie z pewnością okaże się, że malarz użył nieco innego odcienia farby, w jednym miejscu mocniej przyłożył pędzel, w innym tylko musnął płótno.

Bibliografia

- Burzyńska A. B., 2001, *Kognitywna teoria metafory w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, red. R. Cudak, J. Tambor, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s.109–118.
- Burzyńska A. B., Libura A., 2000, *Obraz czasu w języku potocznym i naukowym*, [w:] A. Dąbrowska, J. Anusiewicz (red.), *Język a kultura*, t. 13, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław: 131–141.
- Cudak R., 2008, *Edukacja literacka w nauczaniu cudzoziemców. Trzy uwagi*, [w:] *Europäische Sprachpolitik und Zertifizierung des Polnischen und Tschechischen / Polityka językowa w Europie a certyfikacja języka polskiego i czeskiego / Jazyková politika v Europě a certifikace polštiny a češtiny*, Hrsg./red. D. Rytel-Kuc, J. Tambor, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main: 233–243.
- Czas i konwersacja*, 2006, red. M. Kita, J. Grzenia, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Czas w języku i kulturze*, 2005, red. J. Arabski, E. Borkowska, A. Łyda, Para, Katowice.
- Drożdż G., 2005, *Metaforyka czasu – analiza porównawcza w języku polskim, angielskim i francuskim*, [w:] *Czas w języku i kulturze*, red. J. Arabski, E. Borkowska, A. Łyda, Para, Katowice, s. 82–91.
- Gajda S., 1989, *Temporalność epickiego tekstu artystycznego*, [w:] A. Wilkoń (red.), „Język Artystyczny”, t. 6, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 7–15.

- Grzegorzyczkowa R., 1996, *Filozoficzne aspekty kategoryzacji*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzyczkowa, A. Pajdzińska, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 11–25.
- Jakubowicz M., 2006, *Nazwy jednostek czasu w językach słowiańskich. Dziedzictwo i kontynuacja*, [w:] A. Dąbrowska i A. Nowakowska (red.), *Język a Kultura*, t. 19, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, s. 87–95.
- Język a kultura*, 2006, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, t. 19, *Czas – język – kultura*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Komorowska H., 2003, *Metodyka nauczania języków obcych*, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
- Kowalik J., 1981, *Czas leksykalny jako jeden z komponentów czasu językowego* [w:] *Problemy nominacji językowej*, t. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 105–136.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, przekł., wstęp T. P. Krzeszowski, PIW, Warszawa.
- Lewiński P., 2001, *Oto polska mowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Opacka-Walasek H., 2005, *Chwile i eony. Obrazy czasu w polskiej poezji drugiej połowy XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Pajdzińska A., 1995, *Dzieci Heraklita (poeci o czasie)*, [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, red. A. M. Lewicki, R. Tokarski, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 89–103.
- Piętkowa R., b.d., „*Tu i teraz*” tekstu literackiego – przestrzeń i czas w wymiarze pragmatycznym, red. E. Sławkowa, Wydawnictwo Innowacje, Goleszów, s. 156–186.
- Porawska J., 2006, *Nazwy miesięcy w ludowym kalendarzu rumuńskim jako językowe odzwierciedlenie kultury*, [w:] A. Dąbrowska i A. Nowakowska (red.), *Język a Kultura*, t. 19, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, s. 115–120.
- Poświatowska H., 2007, *Wiersze wszystkie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Próchniak W., 2001, „*Przeprowadzka*” do nowego języka, czyli literatura jako wtajemniczenie, [w:] *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, red. R. Cudak, J. Tambor, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 205–214.
- Seretny A., 2006, *Teksty literackie w dydaktyce języka polskiego jako obcego. Między percepcją a recepcją dzieła*, [w:] *Literatura polska w świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru*, red. R. Cudak, Wydawnictwo Gnome, Katowice, s. 292–306.
- Sztandynger J., 2007, *Piórka prawie wszystkie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Taras B., 2006, *Poetycka definicja czasu Haliny Poświatowskiej*, [w:] A. Dąbrowska i A. Nowakowska (red.), *Język a Kultura*, t. 19, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Taylor J. R., 2001, *Kategoryzacja w języku. Prototyp w teorii językoznawczej*, przeł. A. Skucińska, Universitas, Kraków.